

De Gast te Zuidhorn, gemeente Zuidhorn

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen
gemeente: Zuidhorn
plaats: Zuidhorn
toponiem: De Gast
bevoegd gezag: gemeente Zuidhorn
opdrachtgever: Enexis
centrumcoördinaten: 222.629/585.707
kaartblad: 7C
onderzoeksnummer: 4547521100
beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, gemeente Zuidhorn en E-depot
uitvoerder: Libau
rapportnummer: 17-91
auteur: M. de Jong
autorisatie: N. van der Mei
telefoon: 050-3126545
e-mail: archeologie@libau.nl

De Gast te Zuidhorn, gemeente Zuidhorn

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van Enexis, vertegenwoordigd door dhr. M. Schoonhoven, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor een locatie aan De Gast te Zuidhorn (zie figuur 1). Aanleiding voor het onderzoek is het voornemen tot de aanleg van kabels en leidingen voor water en elektra. De ontgraving in de sleuven voor elektra bedraagt circa 0,60 m en voor water circa 1,00 m. De oude waterleiding zal niet worden verwijderd. Vanaf de leidingsleuf voor elektra zullen tevens enkele huisaansluitingen worden aangelegd.

De werkzaamheden zijn beoogd in en langs het wegdek van De Gast tussen het Van Starckenborghkanaal in het noorden en de spoorlijn in het zuiden. Ter hoogte van De Gast 76 ligt het eindpunt van de werkzaamheden aan elektra. Ook buigt vanaf dit adres de nieuwe waterleiding af naar de Rijksstraatweg. Alleen voor het tracédeel vanaf de Geert Waldastraat (De Gast 66) tot en met De Gast 76 is op grond van het bestemmingsplan een archeologisch bureauonderzoek vereist (mededeling gemeente Zuidhorn). Dit gedeelte wordt hieronder verder aangeduid als plangebied.

Figuur 1: Topografische kaart waarop de ligging van plangebied De Gast te Zuidhorn is aangegeven met een zwarte omlijnning (Opentopo). In de inzet is een luchtfoto opgenomen (PDOK) waarop het plangebied is aangegeven met een rode omlijnning.

Landschappelijke en aardkundige informatie

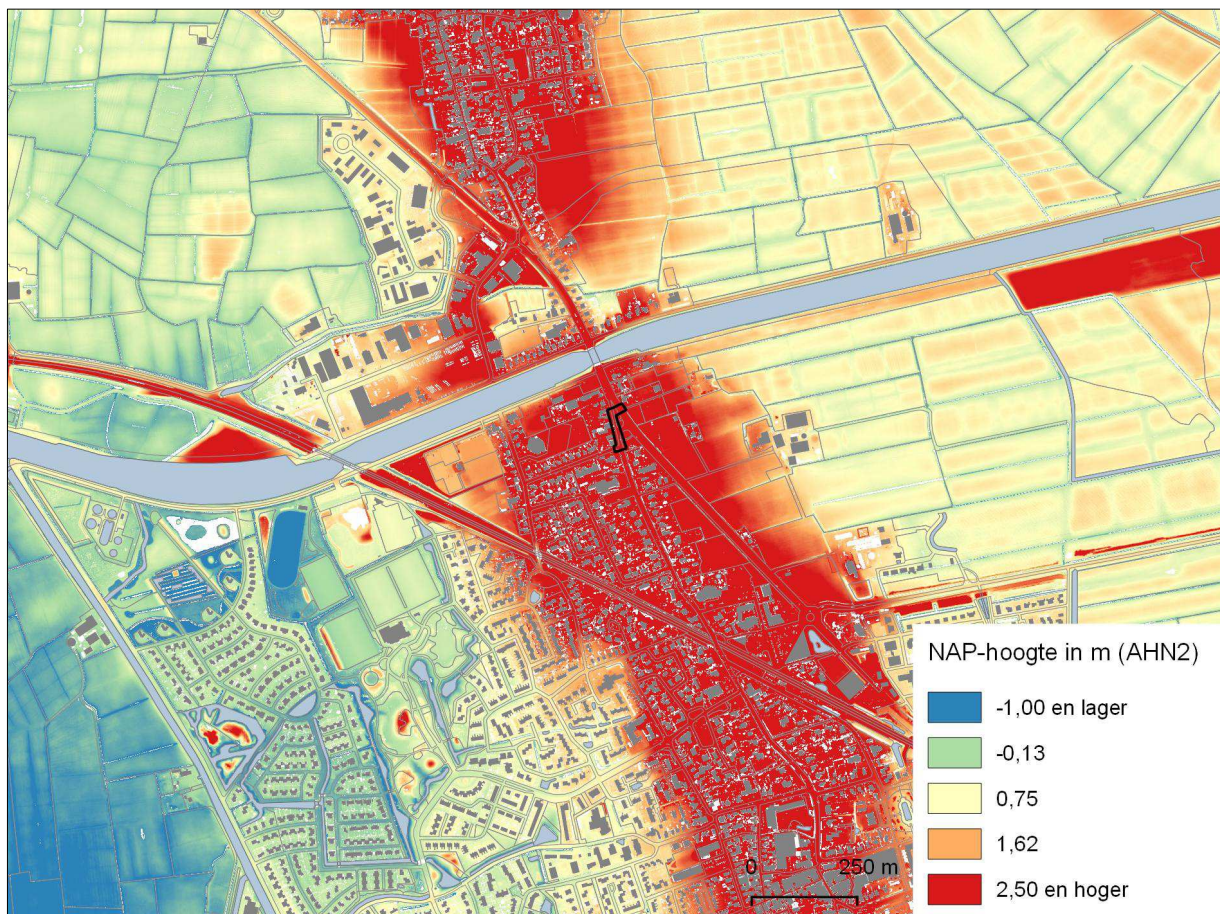
Zuidhorn ligt aan de oostelijke rand van het oude landschap Langewold, in het zuiden van het Westerkwartier (zie bijvoorbeeld: Schroor & Meijering, 2007). Zuidhorn bevindt zich samen met Noordhorn op een glaciële rug. Landschappelijk gezien bevindt deze zich op de overgang tussen het kleigebied (Middag-Humsterland) in het noorden en oosten en de met veen overgroeide dekzanden in het westen en zuiden. De landschappelijke variatie

heeft zijn weerslag gehad op de bewoningsmogelijkheden in deze omgeving. Het pleistocene dekzandlandschap, met name het hoger gelegen deel hiervan, was in de steentijd geschikt voor bewoning. Na afloop van de laatste ijstijd vernatte het landschap, wat het ontstaan van veengroei tot gevolg had. Alleen enkele hoog gelegen delen van het landschap raakten niet met veen overgroeid, maar lagen zo geïsoleerd dat bewoning nauwelijks nog mogelijk was. In de loop van de ijzertijd raakten de kwelders van Middag-Humsterland bewoond. Van daaruit kan de hogere rug van Noordhorn en Zuidhorn opnieuw bewoond zijn geraakt. In de loop van de vroege middeleeuwen raakte het Westerkwartier bewoond. Zee-inbraken vanuit het Lauwersestuarium zorgden vervolgens voor wateroverlast, maar de ontstane zeearmen werden nog in de loop van de late middeleeuwen bedijkt en ingepolderd. Deze ontwikkelingen blijken tevens uit de onderstaande aardkundige kaarten.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is het plangebied geclassificeerd als bebouwd gebied (zie bijlage Fysisch geografische kaart). Direct ten oosten ervan ligt de zeeboezemvlakte van de Oude Riet (code Mv4). In en om de zeeboezemvlakte liggen meerdere middeleeuwse dijken. Zuidhorn ligt samen met Noordhorn op een glaciële rug bedekt met dekzand en met glaciëlaal materiaal binnen 120 cm onder maaiveld (code Gr1g). De rug is bedekt met een cultuurdek, ofwel esdek, van meer dan 50 cm dikte (toevoeging a). Enkele van de middeleeuwse dijken sluiten aan op de hoogte van de glaciële rug. Ten westen van de glaciële rug ligt een getij-afzettingen vlakte (code Mv2). Ook op de aangrenzende dekzanden en venen is plaatselijk een dunne laag zeeklei afgezet (o.a. codes mNv2 en mOv2). Op de hogere dekzanden is plaatselijk nog een veenrestant aanwezig (code oNv2). Ook op de geomorfologische kaart is het plangebied benoemd als bebouwd gebied. Ten oosten ervan is een grondmorene rug met dekzand en een oud landbouwdek onderscheiden (code 4K6) met ten oosten daarvan de zeeboezemvlakte (code 2M32; Alterra, geraadpleegd via Archis).

De bodemkaart geeft aan dat ter weerszijden van de bebouwde kern van Zuidhorn hoge zwarte enkeerdgronden bestaande uit lemig fijn zand voorkomen (code zEZ23; zie bijlage: Bodemkaart). Enkeerdgronden duiden op de aanwezigheid van een esdek met een dikte van meer dan 50 cm.

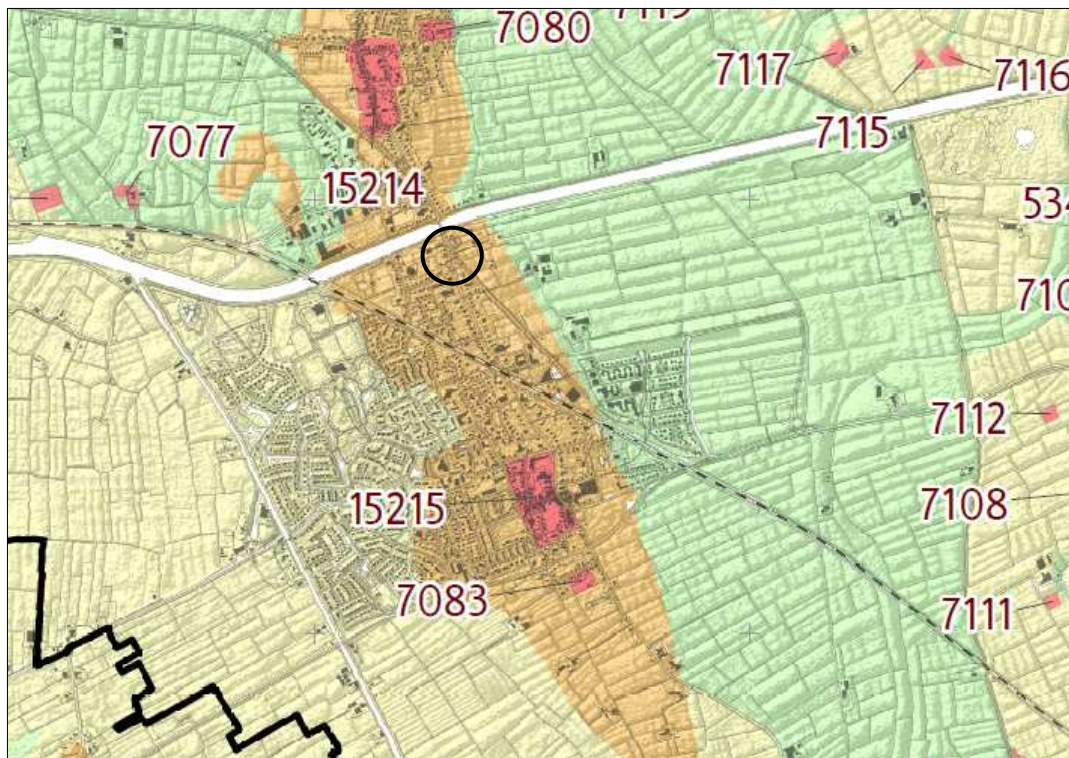

Figuur 2: Hoogteverschillen in Zuidhorn en omgeving (AHN2). De ligging van het plangebied is aangegeven met een zwarte omlijning.

Op de uitsnede van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is de glaciële rug duidelijk herkenbaar door de hogere ligging (zie figuur 2). Het plangebied ligt op deze rug; de hoogte varieert van 3,5 m tot 4 m boven NAP. De zeeboezemvlakte ten oosten van Zuidhorn is relatief hoog gelegen door opslibbing met sediment. Het oude bedijkte gebied ten westen van Zuidhorn is relatief laag gelegen. Hier is verhoudingsgewijs weinig sediment afgezet door de zee en bovendien is de veengrond ingeklonken.

Archeologie

De gemeente Zuidhorn beschikt over een archeologische Waarden-Verwachtingen kaart en bijbehorende beleidskaart (Vestigia, 2014). De kaart is nog niet doorvertaald in het bestemmingsplan. Op de Waarden-Verwachtingenkaart is aangegeven dat ter plaatse van de gehele glaciële rug van Zuidhorn en Noordhorn een hoge verwachting aan de orde is (zie figuur 3).

Figuur 3: Archeologische Waarden-Verwachtingenkaart waarop het plangebied globaal is aangegeven met een cirkel.

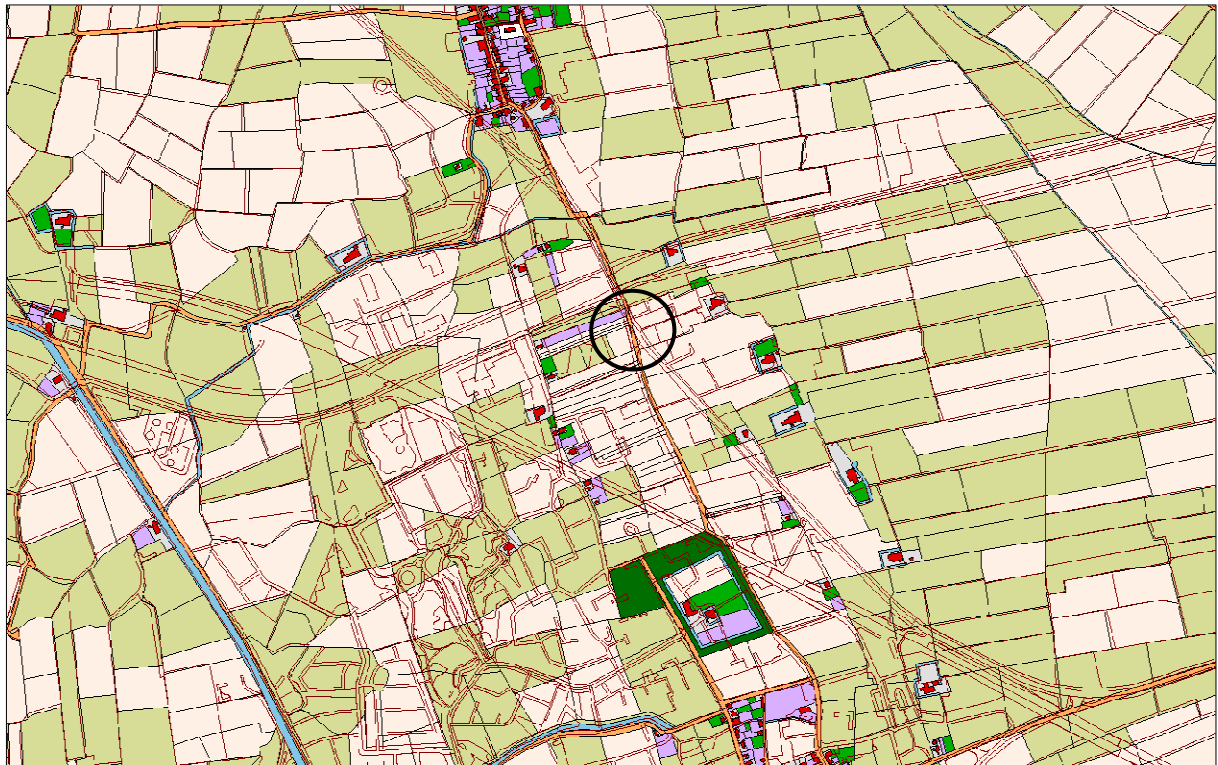
Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart, ook zijn uit het plangebied geen archeologische vondsten bekend in de database ARCHIS (zie bijlage Kaart archeologie). Op de glaciële rug liggen de middeleeuwse oude kernen van Noordhorn en Zuidhorn (respectievelijk AMK-terreinen 15214 en 15215) en de borgen Noordwijk (AMK-terrein 7080) en Klinckema (AMK-terrein 7083) uit de nieuwe tijd. In de wijdere omgeving liggen een laatmiddeleeuwse huiswierde (AMK-terrein 7119) en een versterkt huis of borgterrein uit de nieuwe tijd (AMK-terrein 7077).

In de omgeving zijn meerdere vondstlocaties geregistreerd (zie bijlage Kaart archeologie). De meeste hiervan hangen samen met archeologisch onderzoek op de Oostergast van Zuidhorn (alle genummerd 2211220100). Hieronder bevinden zich resten van een wierde nabij Rijksstraatweg 7 te Zuidhorn. Een aantal noemenswaardige vondsten betreffen een vuurstenen pijlpunt uit het laat-mesolithicum of neolithicum (vondstlocatie 3276850100) en een strijdhamer uit het laat-neolithicum of de vroege bronstijd (vondstlocatie 3162161100). Te Noordhorn zijn in 2014 meerdere vondsten gedaan uit de periode vanaf het begin van de jaartelling tot in de Romeinse tijd en vanaf de loop van de vroege middeleeuwen (circa 6de eeuw) tot in de nieuwe tijd (Groenendijk, 2015). Het vondstmateriaal bestaat hoofdzakelijk uit aardewerk uit de genoemde perioden. Ook is een fragment van een vroeg-middeleeuwse benen kam aangetroffen.

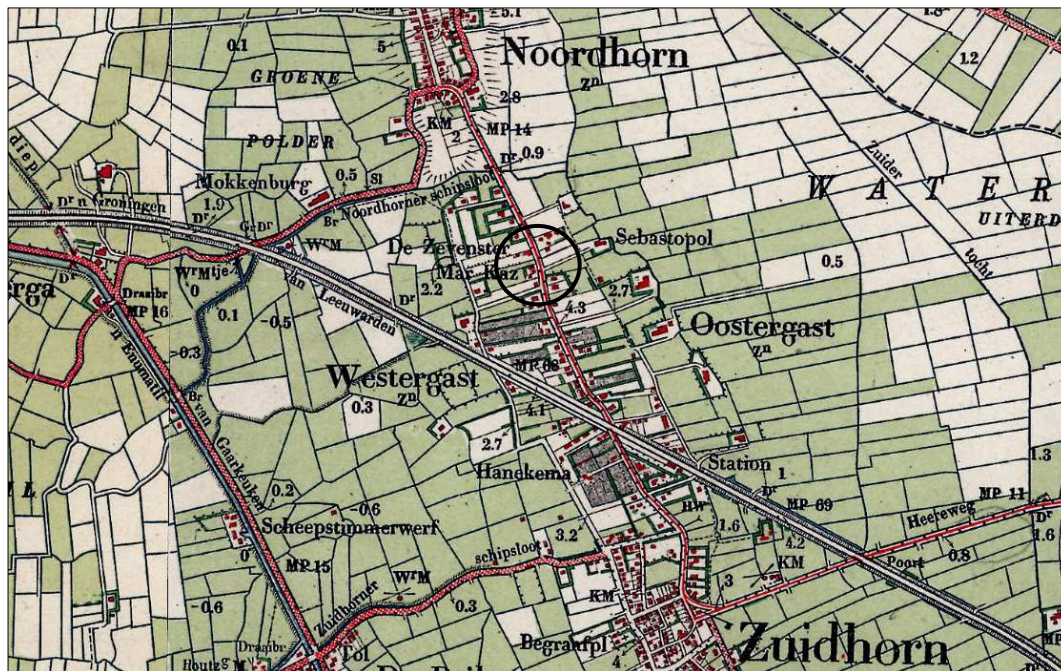
Historische geografie

Op de kadastrale minuut uit 1820 (gemeente Zuidhorn, sectie A3 en F1) is De Gast als doorgaande weg tussen Noordhorn en Zuidhorn aanwezig. Langs de weg staat dan geen bebouwing. De aangrenzende percelen zijn in agrarisch gebruik, voornamelijk als bouwland (HisGIS; zie figuur 4). Tussen Noordhorn en Zuidhorn, op enige afstand van het plangebied, is een schipsloot aangegeven die Noordhorn in zowel oostelijke als westelijke richting

met waterwegen verbond. In het midden van de 19de eeuw zijn enkele gebouwen aanwezig aan de westzijde van De Gast (Grote historische atlas 1851-1855). Twee of drie hiervan bevinden zich ter hoogte van het plangebied. In de vroege 20ste eeuw is ter weerszijden van De Gast bebouwing aangegeven (zie figuur 5). In de loop van de 20ste eeuw is de bebouwing verder verdicht. De Rijksweg is vanaf 1953 in het kaartmateriaal opgenomen (Topotijdreis).

Figuur 4: Uitsnede van de kadastrale minuut uit 1820 met een projectie van de huidige perceelsgrenzen (HisGIS). De ligging van het plangebied is aangegeven met een cirkel.

Figuur 5: Uitsnede van de topografische kaart (Bonneblad) van 1909, waarin de ligging van het plangebied is aangegeven met een cirkel (Topotijdreis).

Overweging en advies

Het plangebied ligt op een glaciale rug die tijdens de prehistorie (in ieder geval tijdens de steentijd) geschikt was voor bewoning en, ondanks vernatting van de omgeving buiten de hooggelegen rug, zeker tot in de bronstijd bereikbaar was. Waarschijnlijk is vanaf de late ijzertijd of vroeg Romeinse tijd de glaciale rug weer bewoond geraakt. Zuidhorn en Noordhorn zijn in de late middeleeuwen ontstaan. In het plangebied bestaat kans op archeologische resten uit de perioden steentijd tot vroege bronstijd en (late) ijzertijd tot en met de nieuwe tijd. Door de aanwezigheid van een esdek zijn daaronder gelegen archeologische resten iets beschermd gebleven tegen bodemingrepen.

De bodem in het plangebied zal gedeeltelijk verstoord zijn door de aanleg van oudere kabels- en leidingen en het wegcunet. De dikte van het verstoorde pakket is niet bekend. De verwachting is dat onder het wegcunet en naast bestaande kabel- en leidingsleuven nog wel intacte archeologische resten aanwezig zullen zijn. De voorgenomen ingrepen bestaan uit meerdere sleuven voor elektra en één sleuf ten behoeve van een waterleiding. Volgens opgave betreffen de ontgravingsdieptes respectievelijk 0,60 m en 1,00 onder maaiveld. In deze sleuven is het mogelijk lastig archeologische sporen te documenteren, wel kunnen archeologisch vondsten worden gedaan.

Geadviseerd wordt om tijdens de werkzaamheden een archeologische begeleiding te laten uitvoeren door een archeoloog. Deze begeleiding bestaat uit een visuele inspectie en metaaldetectie van de gegraven sleuven en de uitgegraven grond. Indien grondsporen en/of structuren aanwezig zijn worden deze gedocumenteerd. Voor het uitvoeren van een archeologische begeleiding is een door de bevoegde overheid goedgekeurd PvE benodigd.

Bijlagen

- Fysisch geografische kaart;
- Bodemkaart
- Kaart archeologie.

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl; www.nationaalgeoregister.nl).

Archeologische Monumentenkaart (AMK).

ARCHIS, archeologische informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi, 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-project Uitgevers, Groningen.

Cultuurhistorische Waardenkaart Groningen. Provincie Groningen 2004.

Groenendijk, H.A. (red.), 2015. Cultureel erfgoed 2014. *Historisch Jaarboek Groningen*, pp. 108-137.

Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.

Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1855. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland. J.W. van Aalst (www.opentopo.nl).

PDOK, Publieke Dienstverlening op de Kaart (www.pdok.nl).

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen*. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000*. Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeborg et al.).

Topotijdreis. Tijdreis over 200 jaar topografie. Kadaster (www.topotijdreis.nl).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

Vestigia, 2014. *Archeologie en cultuurhistorie. Kadernota voor de Westerkwartiergemeenten Grootegast, Leek, Marum en Zuidhorn. Deel A Archeologie en B Cultuurhistorie*. V1019a & V1019b.

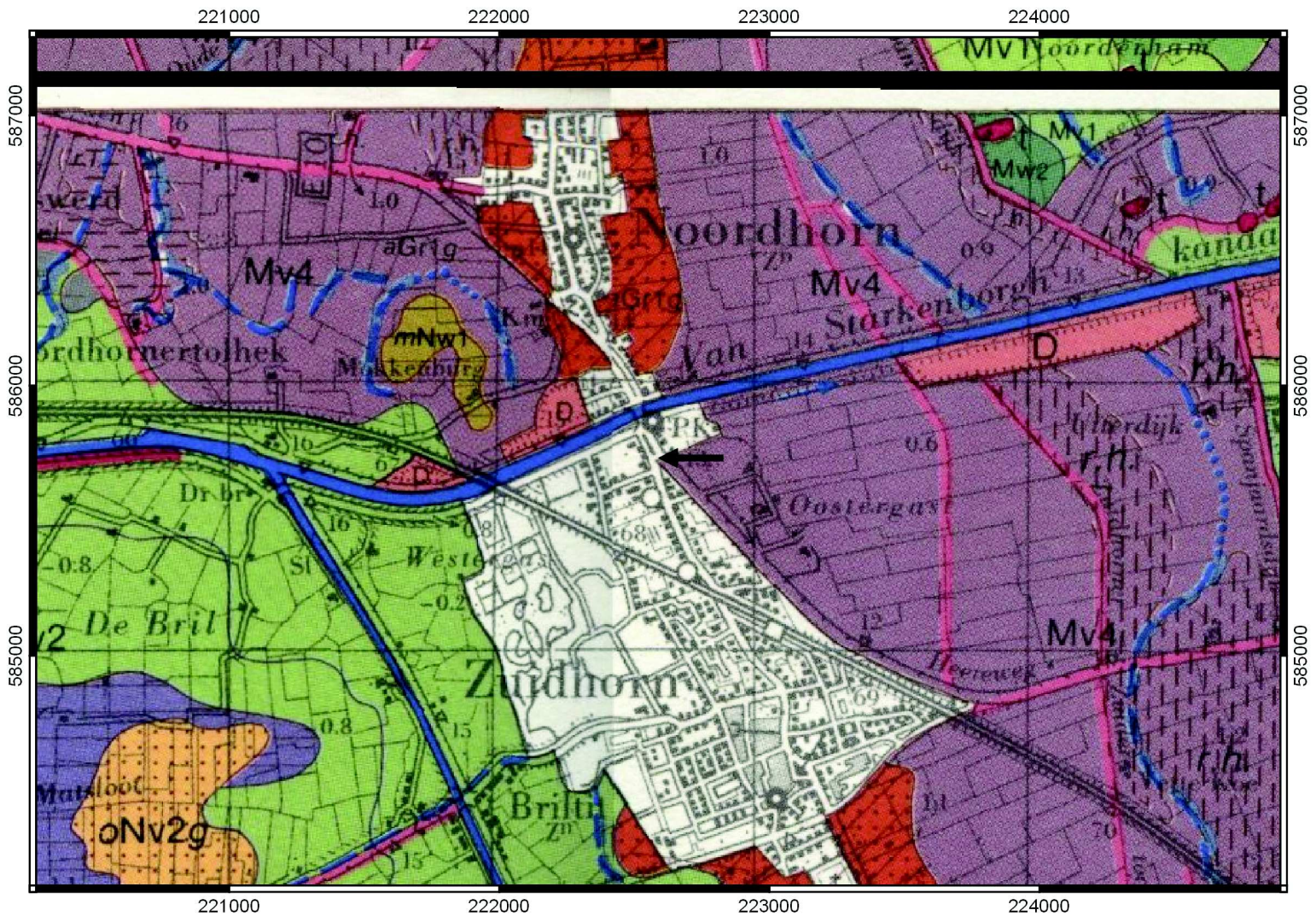
Archeologische periodes

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

Fysisch geografische kaart

De Gast te Zuidhorn

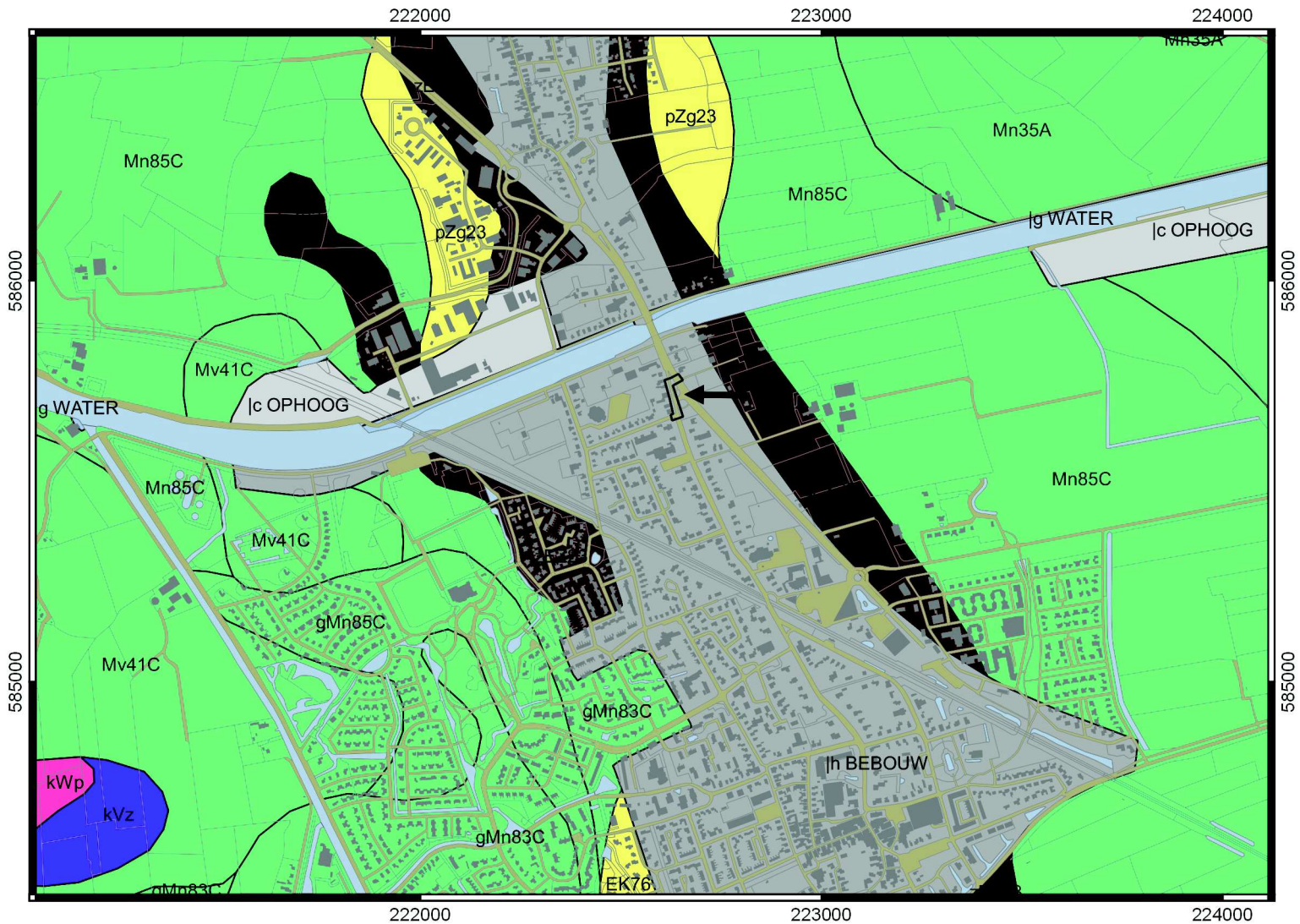

Legenda

	Plangebied - aangegeven met een pijl		Mw2 - Oeverwal
	Bebouwde kom		Nv2 - Vlakke dekzandvlakte
	Dijk		Nw1 - Dekzandwieling
	t - Wierde		Ov2 - Ontgonnen veenvlakte > 40 cm veen
	Depot		a - met cultuurdek, dikker dan 50 cm
	Gr1 - Glaciale rug		o - met restveen, 15-40 cm dik
	Mv1 - Getij-afzettingsvlakte, met kleinschalig reliëf		m - met kleidek, 15-40 cm dik
	Mv2 - Vlakke getij-afzettingsvlakte		g - met glaciaal materiaal binnen 120 cm onder maaiveld
	Mv4 - Zeeboezemvlakte		r.l. - relatief lager deel
	Mv9 - Kwelder/oeverwalachtige vlakte		r.h. - relatief hoger deel

Bodemkaart

De Gast te Zuidhorn

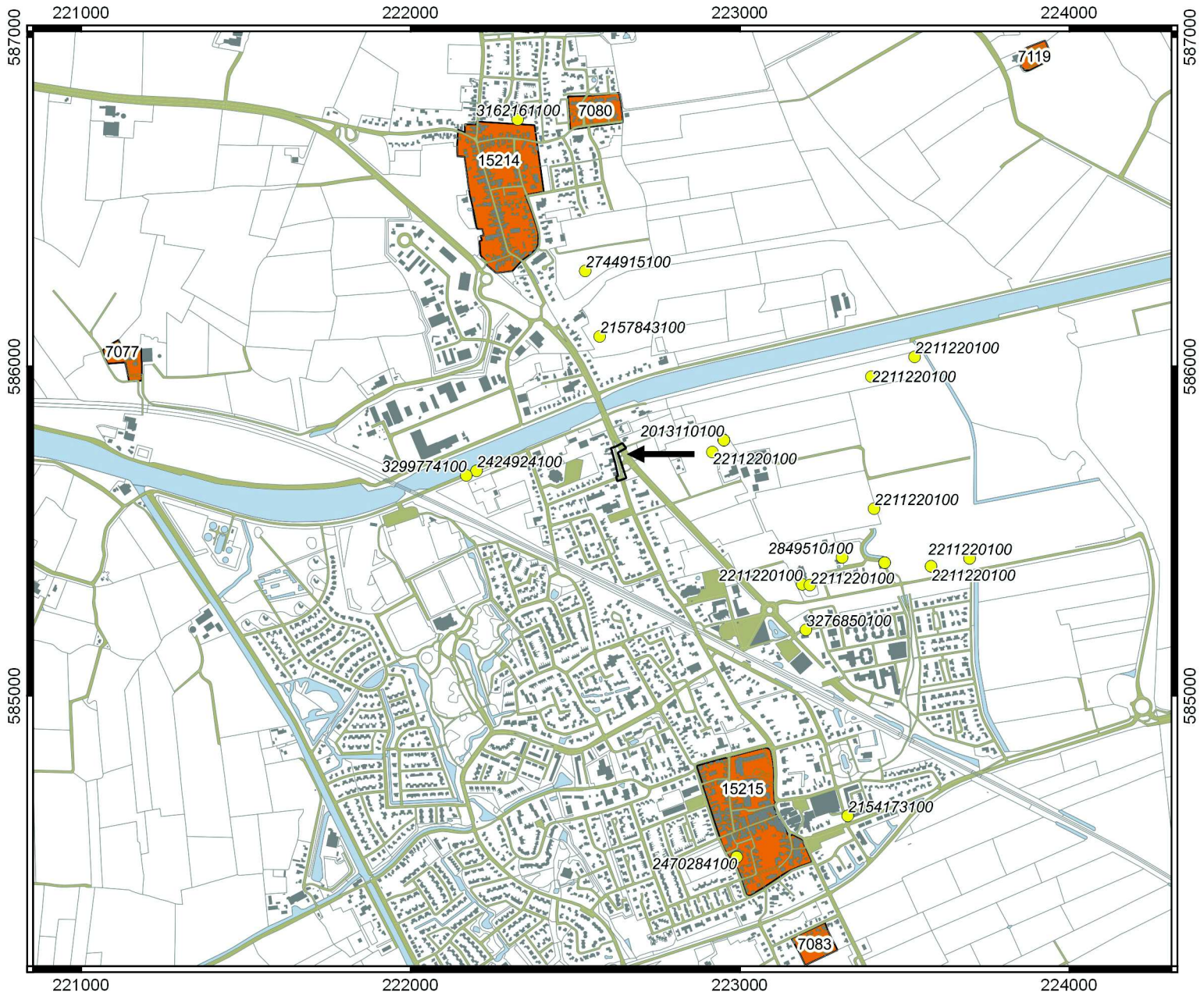
Legenda

- Plangebied - tevens aangegeven met een pijl
- |c OPHOOG: opgehoogd
- |g WATER: water
- |h BEBOUW: bebouwde kom
- zEZ23: Hoge zwarte enkeerdgronden; lemig fijn zand
- EK 76: Tuineerdgronden; zware zavel en klei, profielverloop 3 of 3 en 4 of 4
- pZg23: Beekeerdgronden; lemig fijn zand
- kVz: Waardveengronden op zand, beginnend ondieper dan 120 cm
- kWp: Moerige podzolgronden met een zavel- of een kleidek en een moerige tussenlaag
- gMn83C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 3
- gMn85C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 5
- Mn35A: Kalkrijke poldervaaggronden; lichte klei, profielverloop 5
- Mn85C: Kalkarme poldervaaggronden; klei, profielverloop 5
- Mv41C: Kalkarme drechtvaaggronden; zware klei, profielverloop 1

Kaart archeologie

De Gast te Zuidhorn

Legenda

- Plangebied - tevens aangegeven met een pijl
- Vondstlocaties
- AMK-terreinen**
- Terrein van archeologische waarde
- Terrein van hoge archeologische waarde
- Terrein van zeer hoge archeologische waarde
- Terrein van zeer hoge archeologische waarde, rijksbeschermd